

INTEGRACIJA BALKANA U EVROPSKU UNIJU: U KONTEKSTU GLOBALIZACIJE I REGIONALIZACIJE¹

Istraživanje evrointegracije balkanskih zemalja jedna je od ključnih tema naučnih istraživanja društvenih promena na njegovom prostoru u poslednjih dvadesetak godina, koja se vrše na Filozofskom fakultetu u Nišu. U okviru makroprojekata koji su realizovani, i koji se još uvek realizuju, približavanju i integraciji balkanskih država i naroda u Evropsku uniju poklanja se posebna pažnja. Jedno i drugo posmatraju se kao proces koji se odvija u miljeu globalizacije i regionalizacije kao epohalnih procesa. Taj proces je prožet složenim i brojnim promenama reformskog karaktera u svim sferama društvenog života, koji za posledicu ima ujednačavanje normativa i standarda svih segmenata društva sa onima koje razvija i primenjuje Evropska unija. U načelu, proces evrointegracije, uopšte, pa i onaj prisutan na relaciji Balkan–EU, ima različite etape razvoja u kojima se odvijaju promene i razvoj društvenih odnosa. Balkanske države prolaze kroz te etape sa mnogo teškoća koje su rezultat samih odnosa na Balkanu i promena koje su se dešavale krahom socijalističkog sistema u većini njih, raspadom Jugoslavije i stvaranjem novih nacionalnih država, kao i ekonomskim i političkim problemima koji su se dešavali na ovom prostoru. Balkan je u tom procesu ostao turbulentno područje Evrope na kome su isprepletani interesi velikih država i naroda. Među njima Evropska unija poslednjih decenija pokušava da „prigrli uz se“ balkanske države i narode i da im pomogne da grade nove odnose međusobno i sa evropskim državama i narodima koje on u sebe integriše.

Svi ti procesi i problemi bili su predmet naučnih istraživanja u projektima koji su realizovani na Filozofskom fakultetu u Nišu. Brojni naučni skupovi, monografije, rasprave, članci i javna istupanja bili su posvećeni njima. Na tim poslovima angažovan je veliki broj naučnih radnika iz Niša, Srbije i inostranstva koji su svojim radom i priložima doprineli boljem razumevanju tih promena i procesa. U okviru te aktivnosti nastao je i tematski zbornik radova *Balkan u procesu evrointegracije*, koji u svojih sedam brojeva, skoro već deset godina, obrađuje najznačajnija njegova pitanja i probleme. Sa svojom, uglavnom godišnjom periodikom, u njemu su obrađene različite teme kojima se detaljnije objašnjava proces promena u odnosima između balkanskih država i EU i njihov uticaj na izgradnju novih odnosa na Balkanu.

¹ Prikaz serije brojeva tematskog zbornika *Balkan u procesu evrointegracije...* (2005, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011. i 2013), Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet – Centar za sociološka istraživanja, objavljenih u okviru naučnoistraživačkih projekata posvećenih društvenim problemima i procesima na Balkanu, koji su realizovani na tom fakultetu pod rukovodstvom dr Ljubiše Mitrovića, profesora emeritusa i u redakciji dr Milorada Božića, redovnog profesora Pravnog fakulteta u Nišu.

Prvi tematski zbornik *Balkan u procesu evrointegracije*, sa podnaslovom: ***Ekonomija, tranzicija i regionalna saradnja***, objavljen je 2005. godine. Osnovna njegova koncepcija jeste obrada pitanja i problema ekonomske prirode, procesa tranzicije i regionalne saradnje kroz prizmu evrointegracije. U predgovoru i dvanaest radova različitih autora, data je slika ekonomskih problema balkanskih zemalja na početku novog milenijuma, oslikani su problemi tranzicije kroz koju, u to vreme, još uvek prolazi većina tih zemalja i označavaju okviri i mogući pravci ekonomske saradnje na prostoru Balkana, sve u funkciji evrointegracije. Većina radova naglašava da zemlje ovog regiona prolaze kroz proces promena i prilagođavanja opštim trendovima i uslovima razvoja koje diktira proces globalizacije i regionalizacije. Naravno, da balkanske zemlje, dostignutim nivoom ekonomskog i društvenog razvoja, kao i razvojnim potencijalima ne mogu da utiču na taj proces, već mu se nužno prilagođavaju. One u taj proces ulaze opterećene brojnim problemima međusobnih odnosa nasleđenih iz prošlosti, ali i problema nastalih u poslednjoj deceniji prošloga veka. Prihvatanje približavanja Evropskoj uniji i učešće u procesu evrointegracije, sve do njihovog punog članstva u toj asocijaciji, nije rezultat njihovog izbora već proste činjenice da se moraju pridružiti jednoj asocijaciji koja nastaje na tlu Evrope koja im, u datim uslovima, obezbeđuje ekonomski i društveni prosperitet – veći i sigurniji od onoga koji bi one mogle samostalno da ostvare, čak i po cenu gubljenja dela samosvojnosti, nacionalnog i državnog identiteta. Na politici i standardima Unije koje u tom procesu prihvataju i ugrađuju u svoj sistem, balkanske zemlje grade široku osnovu uspostavljanja novih međusobnih odnosa iz kojih treba da proizađu njihovi zajednički interesi i poboljšanje njihove ekonomske i svake druge pozicije u odnosu na druge zemlje Evrope i sveta.

Drugi broj Zbornika sa podnaslovom ***Strukturne promene i kultura mira***, objavljen je 2007. godine. U ukupno trinaest radova, autora iz Srbije i Bugarske, obrađuju se dve grupe pitanja i problema: jedno su strukturne promene u balkanskim društvima, a drugo, afirmacija i promovisanje kulture mira kao osnove novih odnosa na Balkanu. Proces evrointegracije podrazumeva društvene reforme u svim oblastima društvenog života, odnosno, prihvatanje i ugradnju standarda i pravila koja primenjuje Evropska unija. Na taj način se u ovim zemljama gradi nova društvena struktura koja ima karakter i obeležja one društvene strukture koju gradi EU. Te i takve reforme društvene strukture balkanskih zemalja nailaze na brojne probleme i otpore, počev od onih koje se ne mogu utemeljiti u balkanska društva iz razloga njihove ekonomske nerazvijenosti, nacionalne i verske sukobljenosti, istorijskog nasleđa, pa sve do otpora koji proizlaze iz same prirode balkanskih društava. Druga grupa radova posvećena je kulturi mira kao novoj filozofskoj osnovi gradnje budućih odnosa na Balkanu. Pritom se u tim radovima naglašava, da su na Balkanu, kao nigde drugde, mir i politička stabilnost važni činioci procesa evrointegracije. Ta važnost je dvostruka: s jedne strane, mir i stabilnost na Balkanu čine osnovu njegove evrointegracije – bez toga balkanske zemlje ne mogu ostvariti rezultate u tom procesu; a sa druge strane, sam proces evrointegracije – približavanje i prihvatanje standarda i politike EU balkanskih zemalja, doprinosi miru

i saradnji između njih, čini ceo region Balkana politički i bezbedonosno stabilnim. Zato afirmacija i promovisanje kulture mira predstavlja uslov i važan deo procesa evrointegracije.

Koncepcije razvoja i socijalne implikacije je podnaslov treće knjige Zbornika, koja je objavljena 2008. godine. Proces evrointegracije balkanskih zemalja odvija se u uslovima globalizacije i regionalizacije. Na njega bitno utiče i proces tranzicije kojim je obuhvaćena većina iz ove grupe zemalja. Sve to čini da su uslovi njihovog ekonomskog i društvenog razvoja veoma specifični. Izbor koncepcije razvoja u takvim uslovima je vrlo složen zadatak subjekata razvojne politike u ovim zemljama. Osnovno o čemu oni pritom moraju voditi računa jesu efekti odabranih koncepcija, ali i njihove socijalne implikacije. Ovo drugo zbog toga što su socijalni problemi u svim balkanskim zemljama veoma izraženi, pa bi greške u izboru koncepcije razvoja otežavale izlaženje iz sadašnjih socijalnih problema. Polazeći od činjenice da je strateško opredeljenje svih balkanskih zemalja članstvo u Evropskoj uniji, nužno je da njihove koncepcije razvoja budu usklađene sa politikom razvoja te asocijacije. To praktično znači da ekonomski razvoj ovih zemalja treba da se oslanja na veliko tržište Unije, na principe njenog funkcionisanja u čijoj osnovi su sloboda kretanja robe, ljudi i kapitala, te razvoj konkurencije kao oblika uspostavljanja odnosa na njenom tržištu. U odnosu na te osnove, svaka zemlja pojedinačno treba da bira i realizuje svoj koncept razvoja. Stoga je i pojedinačni položaj balkanskih zemalja vrlo različit. Razlike postoje u tome dokle se stiglo u procesu evrointegracije (neke zemlje su već postale članice Unije), druge su u statusu kandidata a u trećima se tek razgovara o pristupu. Naravno, ovome treba dodati i to dokle se stiglo u procesu tranzicije i koji su efekti njenog dosadašnjeg sprovođenja. Najteža je situacija u onim zemljama koje su na začelju procesa evrointegracije i tranzicije i, shodno tome, u njima su najizraženiji socijalni problemi. U njima je najteže izvršiti izbor i sprovesti koncepciju razvoja jer treba uskladiti ekonomske razvojne procese sa nagomilanim socijalnim problemima, čije rešavanje velikim delom zavisi od uspeha u ekonomskom razvoju.

Četvrta knjiga Zbornika posvećena dvadesetogodišnjici sprovođenja tranzicije, objavljena je 2009. godine.² U petnaest radova domaćih i stranih autora, sa zajedničkim naslovom **Dvadeset godina tranzicije**, istražuju se i analiziraju učinci sprovođenja društvenih i ekonomskih promena poznatih pod nazivom tranzicija, posebno u balkanskim zemljama koje su bile obuhvaćene tim procesom. Njihov ulazak u proces tranzicije započeo je velikim političkim, ekonomskim i socijalnim problemima, daleko većim nego što je to bio slučaj sa zemljama koje su krenule putem tranzicije u drugim delovima sveta. To je naročito bio slučaj sa zemljama tzv. zapadnog Balkana u kojima su politički problemi i politička nestabilnost bili vrlo izraženi. Posebna specifičnost balkanskih zemalja u tranziciji jeste to što se ona u ovim zemljama odvijala paralelno sa procesom evrointegracije. Ta dva procesa su bila međusobno isprepletana i međuzavisna. Gotovo u svim balkanskim zemljama u tranziciji devedesetih godina došlo je do pada pro-

² Pored profesora Milorada Božića, urednik ovog i narednog (petog) broja Zbornika je i Srđan Golubović, profesor Pravnog fakulteta u Nišu.

izvodnje, povećanja nezaposlenosti radne snage, pada životnog standarda stanovništva, rečju, do porasta ekonomskih i socijalnih problema. Na društvenom planu, proces tranzicije je doživljavan kao proces razgradnje društva u kome dolazi do erozije morala i dotadašnjih društvenih vrednosti, što se izražava drastičnim porastom kriminala i korupcije, nefunkcionisanjem pravnog sistema i slično. Tranzicijom je došlo do erozije socijalne strukture društva koja je posebno uočljiva u zemljama koje su je sprovodile. Proces društvenih promena i reformi nije išao željenim tempom pa se tranzicija na Balkanu doživljava kao gubljenje vere u budućnost, odnosno, kao proces koji društvo i pojedince vodi u siromaštvo i neizvesnu budućnost. Potvrda toga jeste činjenica da proces tranzicije u balkanskim zemljama traje veoma drugo – više od 20 godina, a da su rezultati, naročito oni na ekonomskom planu, još uvek ispod očekivanih. Danas su ove zemlje na začelju toga procesa u svetskim razmerama, posebno zemlje zapadnog Balkana. Očigledno da su potrebni novi naponi i novi podsticaji reformskog karaktera kako bi se balkanske zemlje koje su još uvek u tranziciji, po svojim društvenim obeležjima, ekonomskom razvoju i socijalnoj sigurnosti približile razvijenim zemljama članicama Evropske unije. Neophodno je redefinisati mere i aktivnosti u balkanskim zemljama u tranziciji kako bi se taj proces priveo kraju. Pritom, one moraju biti kompatibilne sa merama i aktivnostima ovih zemalja koje sprovode u cilju njihove evrointegracije i poboljšanja njihove pozicije u okviru Evropske unije.

Radovi objavljeni u petoj knjizi Zbornika (2010), imaju zajednički naslov *Unutarregionalni odnosi*. U njihovom središtu su problemi i pitanja političke, ekonomske, kulturne, ekološke saradnje i drugih odnosa između balkanskih država i naroda. Zajedničko svima njima jeste da unutarregionalni odnosi i regionalno povezivanje na prostoru Balkana, predstavljaju neophodne i važne faktore rešavanja sadašnjih problema i obezbeđenje uslova za njegov brži razvoj u budućnosti. Na taj način jedino je moguće prevazilaziti negativno nasleđe prošlosti kojim je Balkan opterećen i koje u velikoj meri utiče na sadašnje odnose i rešavanje aktuelnih problema na njegovom prostoru. U jednom broju radova naglašava se da i sam proces evrointegracije ove grupe zemalja u velikoj meri zavisi od promene njihovih međusobnih odnosa u pravcu podizanja stepena međusobnog poverenja i saradnje. Na tu promenu, u smislu razvoja međusobne saradnje i unapređenja međusobnih odnosa u svim oblastima društvenog života, mogu i moraju ponajviše uticati balkanske zemlje, ali svoj doprinos tome daje i Evropska unija koja u svojoj politici proširenja posebno insistira na tome. Na Balkanu se mora promovisati politička poruka sa Prve panbalkanske konferencije na kojoj su učestvovalе sve balkanske zemlje (Atina, 5–12. oktobra 1930. godine), koja glasi: „Balkan, balkanskim narodima“ (vidi rad. Lj. Mitrovića). Takav politički pristup savremenim odnosima na Balkanu treba da bude realizovan kroz svekoliku saradnju između država i naroda na njegovom prostoru. To nije samo u funkciji rešavanja otvorenih problema na njemu, već i u funkciji poboljšanja njihove pozicije u odnosima prema svom okruženju, posebno prema Evropskoj uniji u kojoj će njihov pojedinačni položaj umnogome zavisiti od međusobnih odnosa država na Balkanu. Radovi tretiraju različite oblike unutarregionalnih od-

nosa na Balkanu. Najveći broj je posvećen ekonomskim odnosima, koji predstavljaju nasušnu potrebu svih zemalja iz ove grupe – zbog njihovog ekonomskog siromaštva i nerazvijenosti, ali i zbog toga što se razvojem ekonomske saradnje ruše barijere i predrasude iz prošlosti, odnosno ceo region promovise kao politički stabilno i ekonomski perspektivno područje. U tom kontekstu posebnu pažnju zaslužuje CEFTA sporazum kojim se naročito doprinosi unapređenju ekonomskih odnosa između zemalja zapadnog Balkana, u čijoj je osnovi princip slobodne trgovine. Pored njih, radovi su posvećeni i pitanjima identiteta na Balkanu u kontekstu međusobne saradnje, kulturi mira na Balkanu, medijima i njihovom doprinosu regionalnoj saradnji, Dejtonskom mirovnom sporazumu i drugim oblastima društvenog života.

Šesta knjiga Zbornika, sa podnaslovom *Modernizacija i razvoj*, objavljena je 2011. godine. U jedanaest radova koje Zbornik sadrži obrađena su različita pitanja i problemi vezani za modernizaciju i razvoj balkanskih zemalja. Polazna osnova svih tih radova jeste stav da se ova grupa zemalja, kao i region u celini, moraju modernizovati i razvijati u skladu sa zahtevima globalizacije i regionalizacije kao obeležjima sadašnje epohe. Taj proces ima različite aspekte i po svojoj strukturi je složen. Pored tehnološke modernizacije, koja predstavlja osnovu savremenog ekonomskog razvoja i od koje zavisi ekonomski položaj zemalja u međunarodnim ekonomskim odnosima, poseban značaj imaju svi aspekti društvenog razvoja (politički i pravni sistem, obrazovanje, kultura, građanske slobode i sl.). Proces modernizacije i razvoja u balkanskim zemljama odvija se paralelno sa procesom njihove evrointegracije pa se ta dva procesa mogu smatrati kompatibilnim. Pristupanje tih zemalja Evropskoj uniji podrazumeva njihovu modernizaciju i razvoj, odnosno čitav niz promena razvojnog karaktera počev od onih čisto tehnoloških, preko ekonomskih do izgradnje društvene arhitekture i sistema funkcionisanja koji će biti u stanju da se stalno modernizuju i razvijaju. Prihvatanjem standarda i politike Evropske unije, njihovom ugradnjom u sisteme i razvojne procese balkanskih zemalja, doprinosi se ubrzanju njihove modernizacije i bržem razvoju. Modernizacijom se u njima stvara nov društveni, ekonomski i kulturni ambijent koji ovaj region približava i integriše u evropsku zajednicu, odnosno, kojim on izražava svoju privrženost evropskim vrednostima i evropskoj perspektivi. Međutim, u nekim radovima se skreće pažnja da takav proces modernizacije i razvoja, u jednom delu, dovodi u pitanje identitet balkanskih naroda i pogoršava položaj njihovih država u toj zajednici. Konkretno, dovodi do njihove periferizacije, pa čak i rekolonizacije Balkana. To ukazuje na potrebu da procese modernizacije i razvoja na prostoru Balkana treba da vode i usmeravaju balkanske države i da budu deo njihove međusobne saradnje i povezivanja na ekonomskom, kulturnom i svakom drugom planu. Kada je reč o odnosu tog procesa prema evrointegraciji ovih zemalja, potrebno je napomenuti da od toga kako će se i kojom brzinom modernizacija i razvoj odvijati u njima, zavisi njihova stvarna a ne samo formalna integracija u Evropsku uniju.

Karakter, veličina i posledice delovanja najnovije svetske ekonomske krize, koja je započela 2008. godine, bili su izazovi da se jedan broj

tematskog zbornika posveti njenim efektima na Balkan i proces njegove evrointegracije. Tako je nastala sedma knjiga Zbornika sa podnaslovom **Refleksije svetske krize**, koja je objavljena 2013. godine. U jedanaest priloga, koji po svom sadržaju nisu samo ekonomski, autora iz Srbije, Bugarske i Bosne i Hercegovine, istražuju se posledice svetske krize na balkanske zemlje i tok ostvarivanja njihovog strateškog opredeljenja da postanu članice Evropske unije. Kriza je najpre zahvatila najrazvijenije delove sveta, ali se ubrzo proširila i na one nerazvijene – poput balkanskih zemalja, na koje je ona ostavila najveće ekonomske i druge posledice. U radovima se ističe da je svetska kriza doprinela produbljivanju problema i usložnjavanju ekonomske situacije na prostoru Balkana, posebno u onim zemljama koje su u tranziciji. Ona je drastično pogodila Grčku – najstariju članicu EU među balkanskim zemljama, u kojoj su na površinu izašli problemi deficita u javnoj potrošnji i obezbeđenja makroekonomske stabilnosti. Turska, pak, nije drastičnije osetila posledice krize, čak se može reći da je ona u kriznom periodu zabeležila vidljiv ekonomski napredak. Najvidljivije posledice svetske ekonomske krize su na ostale balkanske zemlje, posebno zemlje zapadnog Balkana. Kriza se samo nadovezala na njihove postojeće ekonomske i socijalne probleme, čineći ih složenijim i težim za rešavanje. Proces evrointegracije ove grupe zemalja nije mogao ostati izvan domašaja posledica krize. Započete reforme, privrednosistemske promene i razvojni procesi, gotovo u trenutku, postali su opterećeni posledicama krize. Smanjenje privredne aktivnosti u ovim zemljama, izazvano manjim prilivom stranih investicija i manjim izvozom, uslovljenim smanjenjem tražnje na globalnom tržištu, doveli su do povećanja nezaposlenosti, pada životnog standarda stanovništva, teškoća u ostvarivanju makroekonomske stabilnosti itd. Proces razvoja i reformi iz projekta evrointegracije, usporeni su ne samo zbog unutrašnjih problema u ovim zemljama već i zbog smanjenja kapaciteta pomoći Evropske unije tom procesu zbog ekonomskih problema sa kojima se sama sučelila. Prevazilaženje posledica krize i usporenog procesa evrointegracije postali su prioriteti u balkanskim zemljama. Upravo nastavak tog procesa podrazumevao je paralelni rad na rešavanju posledica krize i sprovođenju reformi. To praktično znači da ova grupa zemalja mora više pažnje posvetiti svojoj unutrašnjoj ekonomskoj i političkoj stabilnosti, kao najboljoj brani narušavanja njihove makroekonomske stabilnosti, koja često može biti uzrokovana spolja, poremećajima u globalnom ili regionalnom okruženju.

Objavljivanjem ovih sedam knjiga tematskih zbornika pod naslovom **Balkan u procesu evrointegracije**, priča o temama koje su u njemu obrađene nije do kraja ispričana. Naime, u pripremi je osma knjiga te serije sa podnaslovom **Zaposlenost i socijalna sigurnost**, čije objavljivanje se očekuje tokom 2014. godine. Po istom modelu kao i kod prethodnih zbornika u njemu će biti obrađena pitanja zaposlenosti – odnosno nezaposlenosti, i socijalnih problema u balkanskim zemljama, naravno, u kontekstu njihove evrointegracije.

Autori priloga u ovim zbornicima su naučni radnici iz Srbije – najviše sa niških i beogradskih fakulteta, kao i autori iz inostranstva. Gotovo u svakom broju imali smo priloge autora iz Bugarske, a povremene priloge

autora iz Makedonije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Rusije. Od domaćih autora u pripremi i objavljivanju svojih radova u zbornicima, najrevnosniji su bili: dr Ljubiša Mitrović, dr Milorad Božić, dr Danilo Marković, dr Branislav Stevanović, dr Srđan Golubović, dr Nataša Golubović, dr Vesna Miltojević, dr Ivana Božić Miljković, dr Zoran Aracki, dr Gordana Stojić i drugi.

Svi ovi zbornici objavljeni su kao deo edicije *Balkanske studije* u okviru koje je Filozofski fakultet u Nišu, njegov Centar za sociološka istraživanja, poslednjih dvadeset godina objavio veći broj naučnih publikacija. Zajedničko svima njima jeste da tretiraju problematiku Balkana, balkanskih država i naroda, njihovih međusobnih odnosa i njihovog odnosa sa okruženjem. U tom kontekstu je i problem evrointegracije balkanskih država, proces koji je vrlo složen i dugotrajan i iz koga treba da, prema očekivanjima i nadanjima, nastane jedan društveno kvalitetniji region: politički stabilan, ekonomski bogatiji i socijalno pravedniji, koji će biti ravnopravni partner u odnosima sa svojim okruženjem i drugim delovima sveta.

